

ירושלים בתורה (ב) /

פגישת אברם עם מלך סדום ועם מלכי-צדק

2. מקום המפגש:

"עמק שוה הוא עמק המלך" (בראשית י"ד, יז)

מן הנתונים דלעיל ומן הפסוק שבכותרת קשה מאוד לקבוע היכן התרחשה הפגישה. עמק המלך נזכר בתנ"ך פעם נוספת: בספר שמואל מסופר כי אבשלום הציב לו בחייו "את מצבת אשר בעמק המלך... ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה". אלא שגם אזכור זה – בהנחה שאכן מדובר באותו עמק המלך – אינו מאפשר זיהוי פשוט של המקום,¹ ויש בדבר כמה הצעות:

- יוספוס פלביוס² מזהה את עמק המלך במרחק שני ריסים מירושלים.

- בעל מגילה חיצונית לבראשית³ כותב כך: "בא לשלם היא ירושלים ואברם חנה בעמק שווה והוא עמק המלך, בקעת בית הכרם". מקום בשם בית הכרם מוזכר בירמיהו ו', א ובנחמיה ג', יד.

- יש המזהים אותו⁴ במרחק לא רב מגן המלך שבירושלים (ראה מ"ב כ"ה, ד; ירמיהו כ"ב, ל; ל"ט, ד; נחמיה ג', טו), בסביבות המפגש בין גיא בן הנום ונחל קדרון.

- פְּרָס⁵ מזהה את המקום בעמק רפאים, מתוך הנחה ש"עמק שוה" פירושו גם 'עמק ישר, בלי גבנונים' – תיאור שהולם את עמק רפאים. ייתכן שהכינוי "עמק המלך" בא לו מניצחון דוד על הפלשתים בו. המרחק בין עיר דוד לעמק רפאים תואם את מרחק שני הריסים (370 מ') המוזכר אצל יוספוס.

- פרופ' אליצור ז"ל⁶ זיהה אותו מצפון לשער שכס של מינו.

הצד השווה שבהם, שכולם מזהים את המקום בקרבת ירושלים. לא נוכל, אם כן, להצביע על מקום ספציפי, אך ברי

כפי שכבר ציינו בשיעור הקודם, ירושלים אינה מוזכרת בתורה בשמה כלל, והופעתה הראשונה בשמה המלא בתנ"ך כולו היא ביהושע י', א, שם מוזכר אדוני-צדק מלך ירושלים. אף על פי כן, היא רמזה בספר בראשית בשתי פרשות בזיקה לאברהם אבינו:

• בבראשית י"ד, בחזרתו של אברם מניצחונו על המלכים הצפוניים, יוצא להקביל את פניו מְלְכֵי-צדק מלך שלם, המזוהה כמלך ירושלים.

• בבראשית כ"ב מצטווה אברהם להעלות את יצחק לעולה בהר המוריה, הנמצא אף הוא בירושלים.

בשיעור זה נעסוק בפרשה הראשונה: בפגישת אברם עם מלכי-צדק מלך שלם ועם מלך סדום.

א. ההיבט הגאוגרפי של המפגש

הפגישה כולה מתוארת בבראשית י"ד, יז-כד:

ויצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהכות את כדלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך. ומלכי-צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לא-ל עליון. ויברכהו ויאמר ברוך אברם לא-ל עליון קנה שמים וארץ. וברוך א-ל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל. ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך. ויאמר אברם אל מלך סדום הרמתי ידי אל ה' א-ל עליון קנה שמים וארץ. אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם. בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשפל וממרא הם יקחו חלקם.

1. מיקום הפגישה – הרקע הטופוגרפי

אברם גר בחברון, ואליה הוא חוזר בתום מסעו. התורה אינה מפרטת את דרך חזרתו לחברון מן הצפון אחרי ניצחונו, אך אנו יודעים כי ישנן שלוש דרכים עיקריות אפשריות לחזרה מן הצפון דרומה: לאורך דרך המלך, בעבר הירדן המזרחי; לאורך בקעת הירדן; בדרך האבות – מעמק זרעאל דרומה דרך ג'נין, שכס, בית אל וירושלים.

תהא אשר תהא דרכו של אברהם מן הצפון, קשה מאוד לטפס לאזור חברון ישירות ממזרח, מאזור ים המלח. ההיגיון מחייב אפוא שגם אם חזר אברם ממסע ניצחונו דרך עבר הירדן המזרחי או דרך בקעת הירדן, היה עליו לפנות באזור יריחו לערך מערבה, לכיוון אזור ירושלים. אזור ירושלים נמוך טופוגרפית מן האזורים הצפוניים לו ומן האזורים הדרומיים לו, ועל כן סביר מאוד שאברם עובר בו בדרכו חזרה לחברון.

1 יש הרואים לזהות את עמק המלך עם נחל קדרון, על סמך זיהויה של יד אבשלום עם מצבה מסוף ימי הבית השני הנמצאת בנחל זה. באמת אין כל אפשרות להסתמך על ממצא מימי בית שני לזיהוי המקום. הסתייגות זו אינה פוסלת כמובן את האפשרות שהמפגש התקיים בחלקו הדרומי של נחל קדרון, ואולי באזור המפגש עם גיא בן הנום, אך אין לכך כל הוכחה.

2 קדמוניות היהודים, ספר ז פרק ג, מהדורת שליט עמ' 249.

3 מגילה חיצונית לבראשית, מהדורת אביגד-ידין, ירושלים תשי"ז, עמ' ל, דף שורות 13-14.

4 אנציקלופדיה מקראית ערך עמק המלך, כר ו עמ' 296.

5 ארץ ישראל אנציקלופדיה טופוגרפית-היסטורית, עורך: י' פְּרָס, ירושלים 1955, כרך ד עמ' 735.

6 בדברים ששמעתי ממנו על פה. כך זיהה גם J. Simons, Jerusalem in the Old Testament, Leiden 1952, pp.14-15.

המצויה באזור בית שאן. וכך סובר גם הרב ד"צ הופמן בפירושו לבראשית.¹³

- שד"ל כתב בשם נתיבות שלום כי יש אומרים ששלם הוא שם המחוז, ולא שמה של עיר ספציפית.

אנו, בעקבות הראשונים, נלמד כאן על פי הדעה כי **מלכי-צדק הוא מלכה של ירושלים**.¹⁴

יש להעיר כי לפי פירוש זה, עצם השתתפותו של מלכי-צדק בקבלת הפנים לאברם מחזקת את ההנחה שעמק שווה, הוא עמק המלך, נמצא בקרבת ירושלים. כיוון שמלכי-צדק אינו יוצא לקראת אברם כבעל חוב – אלא רק מקבל את פניו ומברך אותו כמנצח במלחמת העולם הראשונה נגד המעצמות הצפוניות – סביר להניח שאין הוא יוצא לקראתו למרחקים, אלא הוא מוציא לקראת אברם לחם ויין כאשר עובר אברם, בדרכו חזרה, בקרבת עירו שלם.

עסקנו עד כה בניתוח הגאוגרפי הכללי: בזיהוי עמק שווה הוא עמק המלך ובזיהוי שלם. כעת נעבור לניתוח המפגש המשולש בין אברם, מלך סדום ומלכי-צדק.

ב. ניתוח המפגש ומשמעותו¹⁵

אברם חוזר ללא ספק כמנצח גדול, שגבר על ארבע המעצמות הצפוניות ואף השיב את הנפש ואת הרכוש. בפשטות, יש לראות אפוא את המפגש כקבלת פנים מלכותית לכבוד מי ששחרר את עמי כנען מן האיום הצפוני. ואכן, כך דרשו חז"ל את המילים "עמק שוה":

רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן: ששם הושוו כל עובדי כוכבים וקיצצו ארזים ועשו לו במה גדולה והושיבו אותו למעלה הימנו והיו מקלסין לפניו ואומרים (בראשית כ"ג, ו) 'שמענו אדוני נשיא א-להים אתה בתוכנו'. אמרו לו: מלך את עלינו, נשיא את עלינו, א-לוהים את עלינו. אמר להם: אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם א-לוהו (בראשית רבה מב ה).

דברי המדרש הולמים היטב את המצב הפוליטי באזור כפי שהוא עולה מפשטו של מקרא. מלכי האזור – מלך סדום ומלך שלם – מעוניינים להמליך את אברם בעקבות ניצחונו הגדול על המעצמות הצפוניות. אלא שאברם, על פי המדרש,

שהוא נמצא באזור ירושלים – ולעניין זה יכולים להתאים עמקים שונים בקרבת העיר (נחל קדרון, עמק רפאים ועוד).

3. זיהוי שלם

ברור כי זיהויה של שלם, מקום מלכותו של מלכי-צדק, יכול לסייע לנו בהבנת מסלולו של אברם בדרכו לחברון, ובמתן המשמעות הראויה לפגישה בעמק שווה הוא עמק המלך.

- מקורות רבים מזהים את שלם בפשטות עם ירושלים. זיהוי זה, ראשיתו כבר בדברי חז"ל במקומות שונים, למשל במדרש הבא (בראשית רבה מג ו):

'ומלכי-צדק מלך שלם' – המקום הזה מצדיק את יושביו: מלכי-צדק, אדוני-צדק (יהושע י', א). צדק נקראת ירושלים שנאמר (ישעיה א', כא) 'צדק ילין בה'.⁷

המדרש מזהה את מלכי-צדק מלך שלם כמלך ירושלים על יסוד הופעת המילה 'צדק' בשמו: ראשית, מילה זו מופיעה גם בשמו של אדוני-צדק – שלגביו מפורש (יהושע י', א) כי היה מלך ירושלים – וכן בשמו של מלכה האחרון של ירושלים, צדקיהו; שנית, ירושלים עצמה קרויה צדק. לפי זה יתפרשו השמות מלכי-צדק ואדוני-צדק: 'המלך של צדק', 'האדון של צדק'.⁸

גם המתרגמים הארמיים תרגמו את השם שלם – "ירושלים".

וכך כתב גם יוספוס פלביוס:⁹

והראשון, אשר בנה את העיר, היה מושל הכנענים, אשר נקרא בלשון אבותינו 'מלך צדיק' וכשמו כן היה, כי הוא הראשון אשר קנה לא-להים והוא אשר בנה את המקדש לראשונה וקרא שם ירושלים לעיר, אשר היה שמה שלם בתחילה.¹⁰

באופן זה פירשו גם בעל מגילה חיצונית לבראשית, רס"ג בפירושו לבראשית, וכן רבים מן הראשונים – בעקבות חז"ל. הרמב"ן (על בראשית י"ד, ח) סומך את הזיהוי על הפסוק "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון" (תהילים ע"ו, ג), המקביל את "סוכו" ל"מעונתו", ואת שלם – לציון.

- מקור קדום אחר – הירונימוס¹¹ – כתב כי שלם אינה ירושלים כי אם עיר ליד סקיתופוליס (בית שאן), שלטענתו נקראה שלם גם בימיו, והציגו בה את ארמונו של מלכי-צדק. גם בספר יהודית ד', ד¹² מוזכרת עיר בשם שלם

13 הרשב"ם בפירושו לבראשית ל"ג, יח כתב על הפסוק "ויבא יעקב שלם עיר שכם" – "אל עיר ששמה שלם", המצויה ככל הנראה בקרבת שכם. ומעניין הדבר שעד היום יושב ממזרח לשכם כפר בשם סלם, המשמר את שמה של שלם.

בכיוון זה הולך גם חזקוני שם: "בא לשלם שהיא אחת מערי שכם שהיא נשיא הארץ". והוא מוסיף: "ואין נכון לומר ששלם זה ירושלם, כמו 'ומלכי-צדק מלך שלם', שהרי לא מצינו שכם שמשל על ירושלם". חזקוני אינו מתייחס לזיהויה של שלם בבראשית י"ד, יח.

14 על הקשר בין השמות שלם וירושלים נדון בע"ה באחד השיעורים הבאים, שיעסוק בשם ירושלים.

15 נלך כאן בעקבות דבריה היפים של נחמה ליבוביץ, עיונים בספר בראשית, עמ' 93-96.

7 למשמעות ירושלים כעיר הצדק נקדיש בע"ה את השיעור הבא.

8 ראה לפירוש זה, שמלך בזק נקרא אף הוא אדוני-בזק (שופטים א').

9 תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים, ספר ו פרק י, מהדורת שמחוני, רמת גן 1963, עמ' 371.

10 בקדמוניות היהודים ספר א פרק ב, מהדורת שליט עמ' 20, ניסח זאת פלביוס כך: "ואמנם קורא אחר כך לשלם ירושלים".

11 הובא בפירושו הרב ד"צ הופמן לספר בראשית, כרך ב עמ' רלג.

12 הספרים החיצוניים, מהדורת כהנא, כרך ב עמ' שנח.

השבת הנפש והרכוש, הוא גם מנסה להתמקח עמו על השבת הנפש – בשעה שהרכוש והנפש גם יחד שייכים לאברם בדין.

כאמור, התורה מציגה באופן מכוון את שני המלכים – מלך סדום ומלכי-צדק – זה לעומת זה, וביניהם, בתווך, אברם. וכך כתב אור החיים הקדוש בפירושו לפסוק יח:

וטעם שהפסיק בעניין מלך שלם בין יציאת מלך סדום להודעת דבריו של אברהם, להגיד שבח הצדיקים מה בינם לבין הרשעים, כי מלך סדום יצא לקראת אברהם לראות פניו ריקם, הגם שאליו יחויב להקביל פני אברהם במנחה כיד המלך, והוא הרשע יצא בידיים ריקניות, ושם הצדיק מבלי חיוב נדיבות ייעץ והקביל פניו בלחם ויין.

יש כאן כפיות טובה גדולה מצדו של מלך סדום, והיפוכה – נדיבות מוחלטת, בלא שום חוב העומד מאחריה – מצד מלכי-צדק. מלכי-צדק יוצא לקראת אברם בלחם ויין ומברכו, בעוד שמלך סדום יוצא וידיו ריקות, אך פיו מלא דרישות ובקשות (וכאן נרמז כבר משהו ממידתה של סדום). אברם, הנדרש להתייחס לשניהם, בוחר באופן חד-משמעי לקבל את ברכת מלכי-צדק ואף לתת לו מעשר, ומאידך גיסא – לדחות כל קשר ומחויבות למלך סדום: "אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם" (בראשית "ד, כג).

כך מעמיד הכתוב זו לעומת זו את סדום ואת ירושלים – את צדקותו של מלכי-צדק מלך שלם לעומת כפיות הטובה של מלך סדום.

ג. סיכום

עסקנו בפגישת אברם ומלכי-צדק. פתחנו ברקע הגיאוגרפי והוכחנו כי מסתבר שאברם חזר מן המלחמה בצפון אל חברון דרך אזור ירושלים. על פי דרכנו, מלך שלם הוא מלך ירושלים, והפגישה מתקיימת, ככל הנראה, באחד העמקים שבקרבת ירושלים.

לגבי משמעות הפגישה הבאנו את דעת חז"ל כי עניינה היה המלכת אברם בעקבות הניצחון, והראינו את הניגודיות שבה מציגה התורה את שני המלכים שעמם נפגש אברם: מלכי-צדק, שאינו חייב לאברם דבר, מקבל את פניו בלחם ויין ומברך אותו על ניצחונו, בעוד שמלך סדום, שחייב לאברם הכול – נפש ורכוש – לא רק שאינו מכיר לו טובה, אלא גם תובע ממנו את הנפש. אברם בוחר להתקשר עם מלך שלם בתתו לו מעשר מכול, ולא להיות מחויב כלל כלפי מלך סדום. כך מתברר הקשר של אברם לצדקותו של מלך שלם, ודחייתו המוחלטת את כפיות הטובה של סדום.

על מנת להבין נקודה יסודית זו, נקדיש בע"ה את השיעור הקרוב למשמעות ירושלים כעיר הצדק.

אינו חפץ במלכות זו, מפני שהוא מבין כי המלכות הארצית מנוגדת למלכותו של הקב"ה.¹⁶

הבה ניגש לניתוח המפגש עצמו. במפגש משתתפים מלך סדום,¹⁷ מלכי-צדק מלך שלם ואברם. אלא שבאופן מפתיע מתוארים מעשי מלכי-צדק ודבריו במעין סוגריים – החוצצים בין יציאתו של מלך סדום לקראת אברם, המתוארת בפסוק יז, לבין דבריו לאברם, המובאים רק בפסוק כא. מדוע אין התורה מתארת ברצף את בוא מלך סדום ואת דבריו, ורק אחר כך את מעשי מלכי-צדק מלך שלם ודבריו? נדמה שבכך מבקשת התורה להציב זה לעומת זה את שני המלכים הללו – מלך סדום ומלכי-צדק מלך שלם – וביניהם, בתווך, את אברם, הנוקט בעמדה ברורה ביותר: הוא מקבל ממלכי-צדק את הלחם והיין ואת ברכתו, ואף נותן לו מעשר מכול;¹⁸ אך דוחה כל קשר ומחויבות כלפי מלך סדום.

מלכי-צדק מלך שלם אינו חייב דבר לאברם: המלחמה לא התרחשה בארצו ולא נלקח ממנו דבר – לא נפש ולא רכוש. אף על פי כן הוא מתנהג בנדיבות גדולה: הוא מוציא לחם ויין, ומברך את אברם ואת א-ל עליון על ניצחונו של אברם. בעקבות יחס זה מוצא אברם לנכון לתת למלכי-צדק מעשר מכל הרכוש.¹⁹

בניגוד גמור למלכי-צדק עומד מלך סדום ויחסו לאברם. על פי כללי המזרח הקדום, מי שיצא למלחמה וניצח בה הוא הריבון של כל מה שהביא או השיב מאותה מלחמה, ובנידון דידן: של הנפש והרכוש גם יחד. אין ספק שעיקרון זה היה ידוע היטב לכל הנוכחים: לאברם, למלכי-צדק ולמלך סדום. אף על פי כן מתמקח מלך סדום עם אברם ומציע לו מעין עסקת פשרה – "תן לי הנפש והרכוש קח לך": כביכול מוותר הוא לאברם על הרכוש, ומבקש רק את הנפש. לא זו בלבד שמלך סדום אינו מכיר תודה לאברם ואינו מברך אותו על הניצחון וההצלחה ועל

16 המדרש נוגע בסוגיה מכובדת – היחס בין מלכות בשר ודם למלכות ה' – החורגת כמובן הרחק מעבר למסגרת שיעור זה.

17 הוא אינו מוזכר בשמו אלא רק בתפקידו, אף שהתורה פירשה את שמו בפסוק ב.

18 מן המילים "ויתן לו מעשר מכל" אין ברור מי הוא נותן המעשר ומי מקבלו. רש"י, ראב"ע והרמב"ן מבינים שאברם נתן מעשר למלכי-צדק, ואילו אביו של הרד"ק, הרד"ק עצמו וחוקניו הבינו שמלכי-צדק הוא שנתן מעשר לאברם.

נתינת המעשר על ידי אברם למלכי-צדק – כפי הפירוש הראשון – רומזת לקביעת המעשרות לטובת הכהונה בירושלים, ואף היא, אם כן, בבחינת מעשה אבות סימן לבנים. וכך אמרו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק כז): "ר' יהושע בן קרחה אומר: אברהם התחיל ראשון לעשר, לקח המעשר מכל מה שהשיג מן הרכוש של סדום ועמורה ואת כל מעשר רכוש לוט בן אחיו ונתן לשם בן נח שנאמר 'ויתן לו מעשר מכל'".

19 מלכי-צדק מכיר באל עליון, הנחשב בעיניו לאבי האלים – עליון על כל האלים ובורא שמים וארץ. מעניין הדבר שאברם בתשובתו למלך סדום משתמש בכינוי "ה' א-ל עליון קונה שמים וארץ", כלומר: א-ל מוזהה שהתגלה לאברם, והוא הוא א-ל עליון בורא שמים וארץ.

מ"ד קאסוטו ("ירושלים בספרי התורה", בתוך: ארץ ישראל מחקרים בידיעות הארץ ועתיקותיה ג, ירושלים תשי"ד, עמ' 15) מבקש ללמוד מכך עדות נשגבה לקדושתה הנצחית של ירושלים מימי עולם, שאפילו בהיותה מיושבת באוכלוסייה אלילית, הרגילה לעבוד אלים רבים, לא יכלו תושביה לעבוד בה אלא את האל העליון שלהם, המזדהה בא-ל היחיד של ישראל.

*	http://www.etzion.org.il/vbm	האתר בעברית:	*
*	http://www.vbm-torah.org	האתר באנגלית:	*
*			*
*	משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5		*
*	דואל: office@etzion.org.il		*
*	*****		*